

“TASVIRIY SA’NATNING PAYDO BO’LISH TARIXI”

Urayimjonov Yodgorbek Olimjon o’g’li

Andijon davlat pedagogika instituti,

“Ijtimoiy gumanitar fanlar va san’at fakulteti”

Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi yo’nalishi

2-bosqich talabasi

Mamitaliyev Axmadjon G’aniyevich

O’zbekiston badiiy ijodkorlar uyushmasi a’zosi

Andijon davlat pedagogika instituti

Tasviriy san’at fani o’qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada Yer yuzidagi dastlabgi madaniyat uchqunlarining shakllanishi va rivojlanishi, tasviriy san’atning yer yuzida paydo bo’lishi va uning ibtidoiy davrdagi rivojlanish bosqichlari haqida so’z yuritildi.

Kalit so’zlar: Tasviriy san’at, tosh asri, bronza asri, temir asri, poleolit, mezolit, neolit.

Kirish.

Bugungi kunda yoshlarni barkamol va yetuk etib tarbiyalashda tasviriy san’at ning o’rni beqiyosdir. Ya’ni insonning ijodiy faolligini, uning har tomonlama rivojlanib kamol topishida muhim omil hisoblanadi. Hozirda jahonning qaysi bir rivojlangan davlatini olmaylik ta’lim sohasida, maktab yoshidan boshlab san’atning ayniqsa tasviriy san’at borasidagi bilimlarni rivojlantirishdga katta ahamiyat berilmoqda. Hozirgi zamon talabi avvalo rivojlanib borayotgan ilm fan taraqqiyoti va tajribalarini chuqur organib, ilm fanga dolzarb va ahamiyatli tomonlarini tadbiq etishni taqozo etmoqda. Jamiyatda umuman olganda hayotda har bir faoliyat aniq bir maqsadlar va natijalarga qaratiladi.

Tasviriy san’at keng manoga ega tushunchadir. Bu tushuncha zamirida ko’plab ma’no va mazmun mujassamdir. Tasviriy san’at estetik tarbiyaning bir ko’rinishi demakdir. U borliqni chuqur anglashga, insonni estetik jihatdan tarbiyalashga hamda ijodiy tasavvurini kengaytirishga yordam beruvchi ma’naviy omil demakdir.

O’zbekiston respublikasining birinchi prezidenti Islom Karimovning „Tarixiy xotirasiz kelajak yo’q“ asarida „o’zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi“ degan.

Shunday ekan biz ham maqolamizni tasviriy san’at tarixi haqida yozdik. Chunki har bir rassom tasviriy san’atga kirar ekan tasviriy san’at tarixiga qiziqadi va uni o’rganadi.

Tasviriy san’at-eng qadimiy va keng tarqalgan san’at turlaridan biridir. Uyg’onish davrining buyuk rassomi Lomardo da Vinchi „Tabiat yaratgan shakllarning barcha sifatlariga o’z san’ating bilan tanqlid qilishda ustasi farang bo’lmasang, yaxshi musavvir

bo'lmasing dargumon.deb ta'kidlash barobirida tasviriy san'atni egallash tabiatni o'rganish, uni sevisht bilan naqadar bog'liqligini ko'rsatib, bu sohani o'ta murakkab soha ekanligini uqtirgan edi.

Tasviriy san'atning dastlabki soda na'munalari ibtidoiy jamoa davrida yuzaga kela boshladi. Bu insoniyatning ibtidoiy jamoa davridan boshlanib, yer yuzida ilk sinfiy jamiyatning shakllanishi va undan keying davrning ijtimoiy-madaniy va tarixiy-tadrijiy jarayonlari barobarida takomillashdi.

Ibtidoiy jamoa davri insoniyat tarixiy taraqqiyotidagi eng ko'hna davr bo'lib, odamlarning dastlabki turmush tarsi, voqea va xodisalarga hissiy soda tushunchalari shakllana boshlagan va bu jarayonga o'z munosabatlarini badiiy timsollarda bildira boshlagan ilk jamoachilik davridir. O'z davrining soda hayotiy ko'rinishini ifodalovchi devoriy suratlar, dekarativ uslubdagi shartli harakterli haykaltaroshlik na'munalarida buni kuzatish mumkin. Bu kabi tasvirlar asosan g'or devorlariga va qoyatosh yuzalariga ishlangan animalistic janrga xos namunalardan iboratdir.

Jaxon xalqlari san'ati tarixida ibtidoiy jamoa davri muhimahamiyat kasb etadi. Bu tarixiy bosqich qariyb barcha xalqlarning tarixiy-madaniy o'tmishidan o'rin olgan. Bu davr yer yuzidagi odamlarning ilk tushunchalari, atrof-muhit va undagi voqea-hodisalarni tushunishga bo'lgan dastlabki qarashlarni ifodalaydi. Bunday qarashlar dastavval oddiy shaklga ega bo'lgan uy-ro'zg'or buyumlari va mehnat-qurollarini yasash, davrlar o'tib ularga bezak berish asosida shakllanib kelgan. Ibtidoiy odamlar uchun san'at asarlari yaratish ularni hozirgidek go'zallikdan zavqlanishdan iborat bo'lmagan, aksincha kundalik hayoti bilan bog'liq holda kechgan. Masalan, yirik hayvonlarni ovlashdan oldin uning rasmini yerga chizib, uni qurshab olib, unga nayza sanchib marosimlar o'tkazishgan. Asta-sekin, shu alfozda rasm chizish kundalik hayotga o'rnashib borishi natijasida jamoalar orasida alohida qobiliyat egalari ajrab chiqib, tasvirlarni real qiyofaga o'xshatish bilan birga, ranglardan foydalanish ko'nikmasi ham oshib borgan. Kundalik tabiiy ehtiyojlarga mo'ljallab yasalgan buyumlar ularning maishiy hayotiga chuqur kirib borishi pirovardida ulardan shunchaki

foydalanishgina emas, balki tashqi ko'rinishi, shaklu-shamoyilini ham chiroyli bo'lishiga intilib, bezak berishga uringanlar. Maishiy hayot uchun qulay va nozik ishlangan narsalarni saqlashga harakat qilganlar.

Mehnatni takomillashuvi natijada mehnat jarayoniga san'atkorlik faoliyati kirib borgan. Chiroyli, nozik, qulay narsalarni yaratilishi - san'atni shakllanishiga olib kela boshlagan. Odamlar o'zlari uchun ilk ro'zg'or buyumlarini yasashlaridan tortib toki kiyim-kechaklarni tayyorlashgacha urinishlari ularning shakl berish tuyg'usini va nihoyat ijodkorlik qobiliyatlarini o'stirgan. Ibtidoiy odamlarni uylari asosan tabiiy g'orlar, qoya va yirik tosh panalari bo'lgan. Dastlabki ro'zg'or buyumlari chuqurchali yassi toshlardan iborat bo'lgan. Keyinchalik bu toshlardan kengroq foydalanib, me'morlik qurilmalari, sodda haykaltaroshlik namunalarini yasashga asos bo'lgan. Eramizdan 30-40 ming yillar avval yashagan odamlar san'at turlarini ho'jalik va kundalik hayot ehtiyojlaridan kelib chiquvchi sodda buyumlar yasashni o'rganishgan. Ibtidoiy jamoa davri san'ati tarixi dastlabki odamlarning paydo bo'lishidan toki yer yuzida quldorlik tuzumi shakllanishiga qadar bo'lgan davrni qamrab oladi va tarixiy tamaddunning eng uzoq davri hisoblanadi. Bu davrlarni arxeologiklar qazilma topildiqlarining (qurol-aslahalar, turli buyumlar va b) yaratilish ashyosiga qarab uchta bosqichga ajratadilar

Birinchisi: tosh asri - eramizdan avvalgi uch ming yillikkacha bo'lgan davrlar;

Ikkinchisi: mis yoki bronza asri - eramizdan avvalgi 3-2 ming yillarni o'z ichiga oladi.

Uchinchisi: temir asri - eramizdan avvalgi 1 ming yillikni qamrab oladi.

Mazkur davrlar orasida eng uzoq davom etgan va yirik bosqich - tosh asri hisoblanadi. Tosh asri eramizdan avvalgi 150 ming yillikdan to 3 ming yillikkacha bo'lgan olis davrlarga to'g'ri keladi. Bu davr insoniyat ongida san'at tushunchasining paydo bo'lishidan boshlab, uning shakllanishi va ma'lum darajada ijodkorlik qobiliyatini ham o'sishini ta'minlab berdi. Tosh asri juda uzoq davrlardan boshlanib, quyidagi taraqqiyot bosqichlariga ega: quyi tosh asri, o'rta tosh asri, yuqori tosh asri.

Quyi tosh asri - paleolit deb yuritiladi va eramizdan avvalgi 10 ming yillikkacha bo'lgan davrni qamraydi.

O'rta tosh asri - mezolit deyiladi, eramizdan avvalgi 10-6 ming yillikkacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi.

Yuqori tosh asri - neolit deb yuritiladi va eramizdan avvalgi 6-ming yillikkacha bo'lgan davrlar mansub hisoblanadi.

Tosh asrlari orasida paleolit yoki eng qadimgi tosh asri tarixiy taraqqiyotning juda uzoq davriy masofaga ega bo'lgan bosqichidir. "Bu taraqqiyotni bir qator davrlarga ajratish mumkin: eng qadimiy yoki quyi paleolit (er. av. 150 ming yilliklar), o'rta paleolit (er. av. ISO- 35 ming yillik), yuqori yoki so'ngi paleolit (er. av. 35-10 ming yillik)"¹. Paleolit bosqichida tasviriy san'at ilk shakllanish davridan tortib toki, to'liq

shakllanish davrini boshidan kechirdi. Bu davrda eng sodda tasviriy san'at namunalari yaratilgan bo'lib, o'sha davrdagi odamlarning olam va borliq tushunchalarini ifodalaydi. Bunday tasvirlar Yevropa va Osiyo mintaqalaridan topilgan. Tasvirlar asosan g'or shiplari va devorlariga ishlangan.

Shuningdek, devoriy tasvirlardan tashqari uy-ro'zg'or buyumlari, mehnat va ov qurollari, sodda ko'rinishda ishlangan turli haykallardan iborat arxeologik topilmalar paleolit davrida tasviriy san'at shakllana boshlaganligidan dalolat beradi. "Dastlabki rasmlar primitiv va asosan, hayvonlar ko'rinishini tasvirleydi. Mamont, yirik qo'tos, kiyik, ot va boshqa hayvonlar kontur chiziqlarda, tabiiy bo'yoqlarda ishlangan". Ibtidoiy davrdan meros qolgan tasviriy san'at namunalari insoniyat yer yuzidagi ibtidoiy yagona ongli mavjudod bo'lganligidan dalolat beradi. Inson ongi davrlar osha ehtiyojlarga mos ravishda takomillashib borishi bilan san'at asarlariga munosabat o'zgarib borgan. Poleolit davri san'atida esa inson ongli ravishda eng sodda hayotdagi munosabatlari talqin etiladi. San'at asarlari odatda insonlarni qiziqtirgan eng zavqli lahzalari yoki jamiyatning ilg'or tarbiyaviy g'oyalari ta'sirida yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda „Tasviriy san'at tarixini" qisqa bir maqolaga joylab bolmaydi, chunki tasviriy san'at keng miqyosdagi janr hisoblandi. Bu mavzuga kitob yozsak ham kam. Shunday bo'lsada biz maqolamizda shu mavzuni ozgina bo'lsada yoritishga harakat qildik, chunki bugungi kunimiz ertaga o'tib tarixga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N.Oydinov., „O'zbekiston tasviriy san'at tarixidan lavhalar" .
2. D.Polatov., „Tasviriy san'at tarixi" .
3. B.Azimova. „Naturmort tuzish va tasvirlash metodikasi " Toshkent ,O'qituvchi, 1984.

4. B.Boymetov. “Qalamtasvir asoslari”. Pedagogika institutlari va universitetlari uchun o’quv qollanma.
5. B.N.Oripov.“Tasviriy san’at va uni o’qitish metodikasi ,”ILM ZIYO” Toshkent-2012.
6. O.Mo’minov. “Rangtsvir” (Kasb-hunar kollejlari uchun o’quv qo’llanma).”Sharq” NASHRIYOT- MATBAA AKSIYADORLIK KAMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI TOSHKENT-2017.
7. N.Abdullayev.San’at tarixi.2 jildi ,1986.
8. B.Boymetov ,S.Abdirasilov.Chizma tasvir Toshkent,G’.G’ulom nomidagi nashriyot,2004.
9. S.Abdirasilov.Tasviriy san’at atamallari.Toshkent.2003.